

Cristinel MUNTEANU **TEZE DESPRE PROBLEMA TERMINOLOGIEI. PERSPECTIVA LUI EUGENIU COȘERIU**

0. Pentru cei care au avut curiozitatea de a urmări impresionanta listă de lucrări *publicate*¹ a lui Eugeniu Coșeriu (subliniez *publicate*, întrucât savantul a lăsat în manuscris Arhivei de la Tübingen alte peste 1000 [o mie] de lucrări, în diverse faze de elaborare / redactare), devine evident că lingvistul de origine română s-a ocupat, cu autoritate și competență, cam de toate domeniile ce țin de știința limbajului. Din acest punct de vedere, aspirația lui R. Jakobson (*Linguista sum: linguistici nihil a me alienum puto* – parafrazându-l pe Terentius) îl caracteriza mai bine pe E. Coșeriu: [aproape] nimic din ceea ce ține de limbaj sau de lingvistică nu îi era străin.

0.1. Așa se explică faptul că nici chestiunea *terminologiei* nu i-a scăpat. A tratat-o în mai multe locuri, spațiul dedicat problemei întinzându-se de la dimensiunea unor note de subsol sau a unor paragrafe (în diverse studii), până la câteva pagini (în *Introducción al estudio estructural del léxico*², în Coșeriu, 1977, p. 96-100) sau chiar un articol întreg (*Palabras, cosas y términos*, 1987).

0.2. La rigoare, trebuie spus că E. Coșeriu se referă la terminologie cel puțin din două motive: [1] pentru a înlătura confuziile cu privire la esența limbajului și [2] pentru a delimita obiectul specific al lingvisticii structurale și, cu precădere, al semanticii structurale (sau al *lexematicii*, după cum o numește el). Ca o mențiune specială, în discuție pot fi atrase și [3] observațiile sau recomandările făcute de Coșeriu în legătură cu terminologia lingvisticii.

0.3. Vom încerca, în cele ce urmează, să prezentăm *concis, sub forma unor teze*³, concepția lui Eugeniu Coșeriu despre terminologie în general. Din acest motiv, am renunțat la o expunere ce ar fi trebuit să cuprindă, în mod cert, și exemplele prin care Coșeriu ilustrează ori justifică distincțiile pe care le face, precum și răspunsurile pe care le dă acelor lingviști care nu au înțeles întotdeauna corect ideile sale. Ar fi fost nevoie și de o plasare a respectivelor distincții în

contextul lingvisticii sale integrale pentru a pune în lumină remarcabila coerență a concepției de care vorbim. Vom căuta să facem acest lucru cu o altă ocazie.

1. Mai întâi, câteva teze coșeriene din perspectiva filozofiei limbajului:

[a] Limbajul este, în esența sa, fără alte determinări ulterioare, *logos semantikos* (în termenii lui Aristotel), adică *expresie cu semnificat* (Coșeriu, 1968, p. 46). În această ipostază, el nu cunoaște distincția dintre adevăr și falsitate sau dintre existență și non existență. Aceste distincții apar abia în uzul științific al limbajului (*logos apophantikos*), care se deosebește de uzul poetic (*logos poetikos*) și de uzul practic (*logos pragmatikos*) ale aceluiași limbaj (Coșeriu, 1987b, p. 18). Așadar, limbajul tehnico-științific reprezintă doar una dintre posibilitățile limbajului.

[b] În privința conținutului lingvistic, trebuie făcută distincția capitală între *desemnare* (referința la realitatea extralingvistică), *semnificație* (sau *semnificat* – conținutul de limbă dat exclusiv de aceasta) și *sens* (conținutul unui act lingvistic, al unui discurs / text) [Coșeriu, 1967, p. 151; *id.*, 2000, p. 245-248]. Semnificația „delimitează substanța” (cf. *diacriticon tes ousias* – Platon), reprezentând o modalitate (virtuală) a ființării. Desemnarea „nu este faptul primar al limbajului, ci un fapt secundar, subordonat semnificației: este faptul de a raporta un lucru constatat la o semnificație deja dată” (Coșeriu, 1999, p. 12). Limbajul nu este o nomenclatură pentru clase de „lucruri” recunoscute dinainte ca atare. În schimb, orice terminologie se constituie invers față de limbajul originar nonterminologic, mergând de la desemnare la semnificație și numind în mod efectiv clase recunoscute dinainte ca atare (*ibid.*, p. 13; cf. și *id.*, 1968, p. 46).

[c] Limbajul este condiție necesară pentru știință, căci aceasta din urmă se face prin limbaj, dar depășește limbajul, întrucât revizuieste, pe baza unor criterii obiective, delimitările făcute de limbaj, ajungând la lucrurile înseși (Coșeriu, 1988, p. 69-70; *id.*, 1967, p. 142). Pentru știință și tehnică, cuvintele sunt pur și simplu „substitute” ale „lucrurilor”; în cazul lor, *semnificatul* coincide cu *desemnarea* (Coșeriu, 1966, p. 96).

2. Pentru a delimita obiectul specific al lingvisticii structurale (adică locul în care pot fi identificate structurile ca atare⁴) și, implicit, obiectul semanticii structurale, avem nevoie de o serie de distincții. Până să ajungem la acea *langue* a lui Saussure (adică *limba funcțională* a lui Coșeriu), bazată numai pe diferențe, trebuie parcurs un drum lung. Este necesar să se distingă între: 1) cunoașterea limbii și cunoașterea „lucrurilor”; 2) limbaj primar și metalimbaj; 3) sincronie și diacronie; 4) tehnică liberă și „discurs repetat”; 5) „arhitectura” și „structura” limbii (sau *limba istorică* și *limba funcțională*) [Coșeriu, 2000, p. 250; vezi și Coșeriu, Geckeler, 1981, p. 47-55]. Limbajele tehnico-științifice corespund tradiției care se referă la cunoașterea lucrurilor înseși.

[a] Între lexicul obișnuit (comun sau „primar”) și lexicul terminologic (specializat sau „secundar”) există deosebiri fundamentale. Modul de structurare al acestora este diferit. Cuvintele obișnuite se structurează idiomatice, prin opozițiile de semnificat cu care funcționează în limbă, pe câtă vreme terminologiile nu

se structurează decât parțial (sunt simple „nomenclaturi” enumerative ce corespund delimitărilor din obiecte); în măsura în care totuși o fac, structurarea lor se face în acord cu exigențele științelor și tehnicilor de care aparțin, care se referă la realitatea însăși a lucrurilor (Coșeriu, 1966, p. 96-97).

[b] Delimitările tehnico-științifice sunt *delimitări operate în realitatea obiectivă*, de aceea delimitările terminologice sunt foarte precise, fiind definite / definibile prin criterii obiective, adică prin trăsături care aparțin obiectelor reale. În schimb, structurările lingvistice sunt *delimitări operate în intuirea realității*, adică în planul aprehensiunii umane (Coseriu, 1987a, p. 182; cf. și *id.*, 1967, p. 141-142).

[c] Un termen științific poate deveni cuvânt obișnuit, iar reciproca este și ea valabilă (Coseriu, 1966, p. 99). Iar în cazul terminologiilor / nomenclaturilor populare, este destul de dificil de separat terminologicul de lingvisticul propriu-zis (*ibid.*; *id.*, 1987a, p. 181). Clasificările populare (de pildă, din zoologia / botanica populară) pot să nu coincidă cu clasificările științifice, dar aparțin tot unei forme de știință (Coșeriu, 2000, p. 253-254).

[d] Majoritatea terminologiilor aparțin limbilor mai degrabă prin semnificat, decât prin semnificat. În general, semnificatele termenilor științifici sunt „interidiomate” (cel puțin virtual). De aceea, aceștia se „traduc” ușor în comunitățile care posedă același grad de dezvoltare a științelor și tehnicilor, pentru că, în acest caz, „traducerea” presupune, pur și simplu, „substituirea semnificanților”, și nu „transpunerea semnificatelor unei limbi către semnificatele alteia”. De regulă, semnificatele termenilor se cunosc în măsura în care se cunosc științele și tehnicile cărora le corespund, și nu în măsura în care se cunosc limbile. Respectivul semnificate aparțin anumitor universuri de discurs și se definesc în raport cu aceste universuri de discurs (Coseriu, 1966, p. 97-98).

[e] Terminologia nu face obiectul semanticii structurale (Coseriu, 1990, p. 253; cf. și *id.*, 1964, p. 46-50). Aceasta din urmă totuși poate observa ulterior în ce măsură structurile semantice deja date în limbi sunt / au fost utilizate de știință și tehnică (Coseriu, 1966, p. 100).

[f] Terminologiile interesează mai ales din perspectiva constituirii semnificanților lor (căci, din punctul de vedere al semnificatelor specifice, ele fac obiectul lingvisticii numite „externe” – în acest sens, studiile asupra terminologiei sunt, la rigoare, contribuții ale lingvisticii la etnografie și la istoria culturii nelingvistice) [Coseriu, 1966, p. 97, 100].

3. Cu privire la terminologia [în] lingvistică, Coșeriu a formulat observații, critici și sugestii. Așadar, de data aceasta, nu vom extrage din scrierile savantului teze propriu-zise, ci doar câteva constatări și recomandări, cele din urmă bazându-se și pe exemplul personal.

3.1. Ocupându-se de unitatea și diversitatea lingvisticii actuale, Coșeriu dovedește că dificultatea și complexitatea terminologică a acesteia poate fi atribuită și diferențelor de concepție. De exemplu, L. Hjelmslev, fondatorul glosematicii, a considerat necesar să sublinieze noutatea conceptelor din teoria sa și prin inter-

mediul unor termeni noi. Dar dificultatea n-ar consta totuși în noutatea și „exclusivitatea” terminologiei (căci o terminologie coerentă poate fi învățată relativ ușor), ci în faptul că același termen (și aici Coșeriu face trimitere și la Chomsky, bunăoară pentru termenul *a genera*) fie poate deruta publicul prin valorile diferite pe care le are față de cuvântul (identic material) din limbile naturale, fie poate avea valori diverse în funcție de „școli” și orientări (Coșeriu, 2000, p. 100-104)⁵.

3.2. În consecință, cunoscând prea bine toate acestea, Coșeriu și-a fixat, încă de la început, următorul principiu terminologic: „Eu încerc – fiindcă consider că e nevoie ca științele umaniste să fie și umane, și să fie mai mult sau mai puțin înțelese de vorbitori – să mă apropiu cât mai mult de vorbirea curentă și să transform în *termen* ceea ce există deja în vorbirea curentă, și să întrebuițez cuvântul nu ca în limbă, ci ca termen pentru ceva definit. Acesta este principiul meu în terminologie” (Coșeriu, 1996, p. 55)⁶. După cum se poate observa, principiul în cauză derivă dintr-un principiu deontologic al omului de știință, cel pe care marele lingvist român îl numea „principiul utilității publice” (Coșeriu, 1992a, p. 25-26).

4. În contextul în care în lingvistica românească – dar și în cea mondială – se constată, în ultimul timp, un interes sporit pentru cercetarea terminologiilor și / sau a limbajelor specializate, ni se pare benefic (și chiar o obligație) să prezentăm / să reamintim ideile lui Eugeniu Coșeriu pe această temă. Mai ales că se fac unele confuzii în continuare sau se prezintă drept descoperiri recente ceea ce de mult s-a descoperit, nemaivorbind de faptul că cercetarea aspectelor particulare ale limbajului ar trebui să se facă pornind de la o teorie coerentă și unitară, în acord cu realitatea limbajului în ansamblul său.

BIBLIOGRAFIE

1. Coseriu, 1964 = Eugenio Coseriu, *Para una semántica dicrónica estructural* [1964], în Coseriu, 1977, p. 11-86.
2. Coseriu, 1966 = Eugenio Coseriu, *Introducción al estudio estructural del léxico* [1966], în Coseriu, 1977, p. 87-142.
3. Coșeriu, 1967 = Eugeniu Coșeriu, *Limba și înțelegerea existențială a omului actual* [1967], în Coșeriu, 2009, p. 135-160.
4. Coșeriu, 1968 = Eugeniu Coșeriu, *Om și limbajul său* [1968], în Coșeriu, 2009, p. 36-52.
5. Coseriu, 1977 = Eugenio Coseriu, *Principios de semántica estructural*, Editorial Gredos, Madrid, 1977.
6. Coseriu, Geckeler, 1981 = Eugenio Coseriu, Horst Geckeler, *Trends in Structural Semantics*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1981.
7. Coseriu, 1987a = Eugenio Coseriu, *Palabras, cosas y términos*, în *In memoriam Inmaculada Corrales*, I, „Estudios lingüísticos”, Universidad de La Laguna, Santa Cruz de Tenerife, 1987, p. 175-185.
8. Coșeriu, 1987b = Eugeniu Coșeriu, *Limba și politică* [1987], în vol. *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării* (editat de Ofelia Ichim & Florin-Teodor Olariu), Editura Trinitas, Iași, 2002, p. 17-40.
9. Coșeriu, 1988 = Eugeniu Coșeriu, *Limba și între *physei* și *thesei** [1988], în Coșeriu, 2009, p. 53-72.

10. Coseriu, 1990 = Eugenio Coseriu, *Semántica estructural y semántica cognitiva*, "Jornadas de Filología" [Homenaje al Prof. Francisco Marsá], Barcelona, 1990, p. 239-282.
11. Coșeriu, 1992a = Eugeniu Coșeriu, Principiile lingvisticii ca știință a culturii [1992], în Cristinel Munteanu (editor), *Discursul repetat între alteritate și creativitate. Volum omagial Stelian Dumitrăcel*, Editura Institutul European, Iași, 2008, p. 17-27.
12. Coșeriu, 1992b = Eugeniu Coșeriu, *Semn, simbol, cuvânt*, în Coșeriu, 2009, p. 112-134.
13. Coșeriu, 1996 = Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica integrală* (interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu), Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.
14. Coșeriu, 1999 = Eugeniu Coșeriu, *Zece teze despre esența limbajului și a semnificației* [1999], în Coșeriu, 2009, p. 9-13.
15. Coșeriu, 2000 = Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău, 2000.
16. Coșeriu, 2009 = Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009.

NOTE

- ¹ Aflată la îndemâna oricui, vezi www.coseriu.de, la rubrica *Publikationen*.
- ² Versiunea originală, redactată în franceză, *Structure lexicale et enseignement du vocabulaire*, publicată în 1966, datează din 1964.
- ³ Nu le-am numit întâmplător *teze*. Ne-am luat această libertate, întrucât Coșeriu formulează „teze” în mai multe locuri din opera sa științifică (vezi, de pildă, *Teze despre tema „limbaj și poezie”* [1971], în Coșeriu, 2009, p. 160-166, sau *Zece teze despre esența limbajului și a semnificației* [1999], în *ibid.*, p. 9-13).
- ⁴ *Structura* este definită de E. Coșeriu drept „forma relațiilor interne”.
- ⁵ E. Coșeriu ilustrează acest lucru prin accepțiunile diverse ale termenului *morfe*m (care în glosematică are o cu totul altă întrebuințare).
- ⁶ E. Coșeriu avea în vedere, în special, termenii referitori la conținutul lingvistic: *Bezeichnung* „desemnare”, *Bedeutung* „semnificație” și *Sinn* „sens”. Pe aceeași linie, tot cu privire la conținutul lingvistic, el critică opțiunile terminologice nefericite ale lui Frege, generatoare de confuzii, ținând să-și precizeze, încă o dată, principiul: „În terminologia mea încerc (în acest caz ca și în general) să corespund pe cât posibil tradiției și, în același timp, să nu mă îndepărtez prea mult de uzul lingvistic de toate zilele al limbii respective (în cazul de față germana). Încerc să utilizez ca termeni de specialitate exact definiți acele cuvinte ale unei limbi care, chiar dacă nu întotdeauna, măcar de cele mai multe ori, denumesc întocmai ceea ce și eu desemnez cu termenii mei” (Coșeriu, 1992b, p. 118).